

Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među djecom, mladima i u obitelji

---

Lukurić, Katarina

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Law / Sveučilište u Zagrebu, Pravni fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:199:463574>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-10-20**

Repository / Repozitorij:

[Repository Faculty of Law University of Zagreb](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA

Katarina Lukurić

**Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među
djecom, mladima i u obitelji**

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2022.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
PRAVNI FAKULTET
STUDIJSKI CENTAR SOCIJALNOG RADA
Socijalni rad

Katarina Lukurić

**Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među
djecom, mladima i u obitelji**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

Izv. prof. dr. sc. Olja Družić Ljubotina

Zagreb, 2022.

Sadržaj

Uvod	1
1. Općenito o nasilju	3
1.1. <i>Definiranje nasilja kao društvene pojave .....</i>	3
1.2. <i>Teorijski okvir .....</i>	4
1.3. <i>Statistički podaci o raširenosti nasilja .....</i>	5
2. Nasilje među djecom i mladima	6
2.1. <i>Vršnjačko nasilje .....</i>	6
2.1.1. <i>Oblici vršnjačkog nasilja .....</i>	7
2.2. <i>Sudionici u nasilju .....</i>	8
2.2.1. <i>Obilježja počinitelja .....</i>	8
2.2.2. <i>Obilježja žrtve .....</i>	10
2.2.3. <i>Obilježja promatrača .....</i>	11
3. Nasilje u obitelji	12
3.1. <i>Definicija nasilja u obitelji .....</i>	12
3.2. <i>Roditeljski odgoj kao prediktor nasilja .....</i>	13
3.3. <i>Prepoznavanje nasilja .....</i>	15
4. Socioekonomski status	16
4.1. <i>Određenje pojma socioekonomskog statusa .....</i>	16
4.2. <i>Teorijski okvir .....</i>	17
4.3. <i>Učinak socioekonomskog statusa na dobrobit djece i obitelji .....</i>	18
4.4. <i>Povezanost socioekonomskog statusa i nasilja .....</i>	20
5. Prevencija, intervencija i posljedice nasilja	23
5.1. <i>Prevencija .....</i>	23
5.2. <i>Intervencije .....</i>	24
5.3. <i>Posljedice .....</i>	24

5.3.1. <i>Žrtve</i>	25
5.3.2. <i>Počinitelji</i>	25
5.3.3. <i>Promatrači</i>	26
6. Zakonodavni okvir	26
Zaključak	28
Literatura	30

Materijalni status kao rizični čimbenik pojave nasilja među djecom, mladima i u obitelji

Sažetak: Nasilje među djecom i mladima sve je češći problem s kojim se suočavaju djeca i mladi, ali i učitelji i roditelji. Svako četvrto dijete svakodnevno doživi neki oblik nasilja. Do vršnjačkog nasilja najčešće dolazi u školi, a najzastupljeniji oblici su verbalno i fizičko nasilje, no sve više i elektroničko nasilje. Uloge u kojima se djeca mogu naći u kontekstu neke situacije koja je rezultirala nasiljem su počinitelj, žrtva, počinitelj žrtva i promatrač. Svaku od uloga karakteriziraju specifična i prepoznatljiva obilježja i osobine. O nasilju ili adekvatnim reakcijama i ponašanjima djeca najčešće uče u obiteljskom okruženju. Roditeljski odgoj pritom ima značajnu ulogu, pri čemu istraživanja ističu kao ključne čimbenike roditeljsku toplinu, roditeljski nadzor, tjelesno kažnjavanje i nasilne emocionalne izljeve roditelja te temperament djeteta. Jedan od najvažnijih faktora u određivanju kvalitete života su primanja u obitelji. Primanja imaju utjecaj na zdravlje, emocionalnu dobrobit, školski uspjeh i obrazovni status, razinu radne kvalifikacije, zaposlenost, itd. Istraživanja pokazuju da ekonomski stres može negativno utjecati na mentalno funkcioniranje roditelja, što ponekad dovodi do neadekvatnih roditeljskih postupaka koji za posljedicu kod djece imaju izražene probleme u ponašanju i veću uključenost u nasilne situacije s vršnjacima. Posljedice do kojih dolazi mogu se očitovati u pojavi internaliziranih i/ili eksternaliziranih problema. Prema rezultatima brojnih istraživanja djeca koja svjedoče ili dožive nasilje u obitelji, češće su sudionici vršnjačkog nasilja. Pri tome se češće pojavljuju u ulozi žrtve ili počinitelja žrtve. U sprječavanju nasilja važna je suradnja djece, roditelja i nastavnika. Cilj preventivnih programa je podučiti o pojavi nasilja, načinima reagiranja te nenasilnom rješavanju sukoba.

Ključne riječi: nasilje, vršnjačko nasilje, materijalni status, djeca i mladi, obitelj

Income level as a risk factor for violent behaviours among children and youth and in family

Abstract: Violence among children and youth is an increasingly common problem faced by children and youth, as well as teachers and parents. Every fourth child experiences some type of violence on a daily basis. Peer violence mostly happens at school and the most common types are verbal and physical violence, but lately even more and more electronic violence. Children can find themselves in the role of a perpetrator, a victim, a perpetrator victim or an observer. Every role is characterised by specific and recognisable features and traits. Children first learn about violence and adequate reactions and behaviors through family. Nurture plays a significant role, where research asserts parental warmth and advisory, physical punishing, violent emotional bursts and children temperament as key factors. One of the most important factors in determining the quality of life is family income. It affects health, emotional wellbeing, school and educational success, working qualification, employment etc. Research shows that economic stress can affect parent mental functioning negatively,

so they may treat children inadequately which leads to children having problem sin behaviour and being more involved in violent situations with peers. Consequences could be internalized or externalized problems. According to the results of many studies, children who witness or face family violence are frequently involved in peer violence, mostly taking the role of a victim or a perpetrator victim. Cooperation among children, parents and teachers is very important in preventing violence. The objective of the preventing programmes is ti teach about the appearance of violence, ways to respond and non-violent conflict resolutions.

Key words: violence, peer violence, income level, children and youth, family

Izjava o izvornosti

Ja, Katarina Lukurić pod punom moralnom, materijalnom i kaznenom odgovornošću, izjavljujem da sam isključivo autorica diplomskog rada te da u radu nisu na nedozvoljen način (bez pravilnog citiranja) korišteni dijelovi tuđih radova te da se prilikom izrade rada nisam koristila drugim izvorima do onih navedenih u radu.

Katarina Lukurić, v.r.

Uvod

Nasilje kao društvena pojava postoji od najranijih početaka ljudske povijesti i prilično je rašireno u brojnim društvima koja pak različito odgovaraju na njegovu prisutnost. Postoje brojne definicije i načini tumačenja nasilja, a brojna su i teorijska shvaćanja o fenomenologiji i etiologiji nasilja. O nasilju su pisali mnogi filozofi kao što su Heraklit, Platon, Darwin, Hobbes, Freud i drugi, međutim nikada nije u potpunosti razjašnjeno jednoznačno poimanje odnosno etiologija istog.

Prva istraživanja započela su tek sedamdesetih godina ovog stoljeća u skandinavskim zemljama, a u osamdesetima i devedesetima se proširilo i na ostale dijelove svijeta od Japana i Australije preko Engleske do SAD-a (Olweus, 1998). Može se reći da svijest o ovoj problematici raste iz dana u dan. Brojni istraživači se intenzivno bave ovom temom, od prevencije i intervencija do istraživanja posljedica. Pravna regulacija zaštite od nasilja naglašena je u brojnim međunarodnim dokumentima, od kojih je najistaknutija Konvencija o pravima djeteta (1989) i Strategija Vijeća Europe (2016), te u domaćem zakonodavstvu u Ustavu (1990), Obiteljskom zakonu (2020), Zakonu o socijalnoj skrbi (2022), Protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima (2004) i brojnim drugima.

Nasilje postoji u svim aspektima ljudskog života, ponajprije u obitelji i školi, a mladi koji su u procesu sazrijevanja posebno su mu skloni (Vuković, Milašin i Buljubašić Kuzmanović, 2009). Za potrebe ovog rada, veći naglasak će biti na vršnjačkom nasilju i nasilju u obitelji. Uloge koje sudionici u nasilju najčešće preuzimaju su počinitelj, žrtva, počinitelj žrtva ili promatrač (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016), pri čemu svaka uloga ima specifična obilježja i karakteristike prema kojima se mogu prepoznati.

Neka od rizičnih obilježja za pojavu nasilja su obiteljski i genetski faktori, neadekvatna socijalna okolina, socioekonomski status obitelji, interpersonalni odnosi, itd. (Nedimović i Biro, 2011). Dakle, obitelj je iznimno značajno mjesto na kojem djeca uče o ponašanju prema drugima, a roditeljski odgoj ima presudnu ulogu na kasnija ponašanja i reakcije djece u međuljudskim odnosima.

Iako su uzroci nasilja brojni, u ovom radu posebno ćemo se osvrnuti na socioekonomski status djeteta, odnosno njegove obitelji. Smatra se da su primanja u obitelji jedan od najvažnijih faktora u određivanju kvalitete života. Viši

socioekonomski status ima pozitivan utjecaj na sveopće funkcioniranje pojedinca, dok niži socioekonomski status uzrokuje ekonomski stres koji se nerijetko negativno odražava na odnose u obitelji, a zatim i na odnose izvan obitelji (Lupien i sur., 2000). Socioekonomski status ima utjecaj na brojne aspekte života kako u djetinjstvu tako i u odrasloj dobi te značajno određuje budućnost pojedinca (Stubbs i sur., 2017).

1. Općenito o nasilju

1.1. Definiranje nasilja kao društvene pojave

U Hrvatskoj, ali i šire u svijetu, često dolazi do poistovjećivanja pojmova sukob, nasilje i zlostavljanje, međutim ovi pojmovi nemaju isto značenje. Vuković, Milašin i Buljubašić Kuzmanović (2009) ističu da sukob nastaje zbog razlika u mišljenju, željama, opažanju, vjerovanju ili stavovima, međutim ne mora nužno biti negativan. Čak štoviše, ako se pojedinac može kontrolirati i prihvatiti razlike kod drugih, iz sukoba može izaći obogaćen. Nasilje je s druge strane uvijek povezano s agresivnim ponašanjem kojem je cilj zadati ozljedu, bol i neugodnost, bilo prema sebi, drugome ili stvarima. Kod zlostavljanja, koje podrazumijeva nasilno i agresivno ponašanje, naglasak je na kontinuiranosti i usmjerenosti na istog pojedinca (Vuković, Milašin i Buljubašić Kuzmanović, 2009). Olweus (1998) ističe tri odrednice koje moraju biti prisutne da bi neko ponašanje bilo zlostavljanje, a to su: a) ponavljanje i duže trajanje ponašanja, b) nerazmjer moći između žrtve i počinitelja i c) namjera za nanošenjem štete.

Prema WHO (2002) nasilje je namjerno korištenje fizičke snage i moći prijetnjom ili akcijom prema samome sebi, prema drugoj osobi ili prema grupi ljudi ili čitavoj zajednici, što bi moglo rezultirati ili rezultira ozljedom, smrću, psihološkim posljedicama, nerazvijenošću ili deprivacijom. Milašin, Vranić i Buljubašić Kuzmanović (2009:118) ističu da je nasilje „samo po sebi složena pojava, može se promatrati i kao stanje koje se u emocionalnom, akcijskom i motivacijskom smislu izražava u prvom redu kao nagon, zatim kao neprijateljstvo, ljutnja, srdžba i napadanje na osobu.“. Ono što je karakteristično za nasilje jest da se upotrebom sile, čina ili propusta želi ostvariti moć nad drugom osobom i na taj način istu kontrolirati. Postoje tri specifična oblika nasilja: a) direktno ili neposredno – usmjereno na osobu ili objekt, b) indirektno ili simboličko – ogovaranje, ruganje i c) supstitucija ili zamjena – rasterećenje sa cilja na nekog ili nešto drugo (Milašin, Vranić i Buljubašić Kuzmanović, 2009). Coloroso (2004:33) za nasilje navodi da je to „svjesna, željena i namjerna neprijateljska aktivnost čija je svrha povrijediti, izazvati strah kroz prijetnje ili daljnju agresiju i stvoriti zastrašenost.“. Tri elementa koja nasilje uvijek obuhvaća su: a) nerazmjer moći – počinitelj je stariji, jači, druge rase ili spola, b) namjera da povrijedi – želja počinitelja da nanese bol i uživanje u promatranju i c) prijetnja

daljnjom agresijom – svijest i počinitelja i žrtve da će se nasilje ponoviti, a kada nasilje izmakne kontroli pojavljuje se i četvrti element: d) prestravljenost – javlja se u slučajevima kontinuiranog nasilja kako bi se održala dominacija (Coloroso, 2004). Bronfenbrenner (2005) na nasilje gleda kao odraz cjelokupne situacije u društvu na koje utječu politički, socijalni, znanstveni, obrazovni i drugi događaji. Koristeći ekološki model polazi od utjecaja individualnih i obiteljskih značajki, preko okolinskih čimbenika do socijalnih i kulturnih vrijednosti.

1.2. Teorijski okvir

Brojne su teorije koje pokušavaju objasniti i približiti ovu društvenu pojavu, a neke od značajnijih su: a) instinktivističke, b) teorije koje agresiju objašnjavaju reakcijom na određenu situaciju, c) teorije socijalnog učenja, d) kognitivne i e) biološke teorije (Bilić, 2015). Za predstavnike instinktivističke teorije agresija je rezultat instinkta i postoje tri struje. Prva je psihoanalitička struja i Sigmund Freud koji tvrdi da se u svakom čovjeku vodi stalna borba instinkata autoagresivnosti i agresivnosti prema drugima. Prema Frommovoju teoriji agresivnosti cilj agresije je nanošenje štete drugoj osobi, a može biti benigna – urođena i obrambena i maligna – štetna. Posljednja je Lorenzova etološka teorija agresivnosti prema kojoj je agresija urođeni potencijal koji služi preživljavanju (Žilić i Janković, 2016). S druge strane, prema teorijama koje zagovaraju Dollard i Miller (1939, prema Žilić i Janković, 2016), agresija je uvijek izazvana frustracijskom situacijom, a ne djelovanjem instinkata. U istu skupinu ubraja se i Berkowitz koji pak ističe da frustracija ne izaziva agresiju nego srdžbu, koja zatim ovisno o situaciji i postojanju agresivnih znakova dovodi do agresije. Osim toga smatra da se agresija može naučiti ili može biti uvjetovana podražajem iz okoline (Žilić i Janković, 2016). Bandura (1982) kao glavni predstavnik teorija socijalnog učenja ističe da se agresija uči oponašanjem, te će se u slučaju nagrađivanja agresivnog ponašanja ono češće pojavljivati, dok će se u slučaju kažnjavanja ono pojavljivati rjeđe. Za kognitivne teorije čiji su predstavnici Dodge i Huesman (1986, prema Žilić i Janković, 2016), ključan je strah koji se javlja kod ljudi u situacijama prijetnje, a ovisno o pojedincu dolazi do agresije ili bijega. Posljednja skupina su biološke teorije prema kojima pojava agresije ovisi o genima i hormonima te o emocionalnim

reakcijama na ponašanje i radnje djeteta, a najznačajniji predstavnik je Festinger (Vuković, Milašin i Buljubašić Kuzmanović, 2009).

1.3. Statistički podaci o raširenosti nasilja

Iako je teško dobiti točne podatke o raširenosti nasilja, neminovno je da se ono naglo širi. Kao glavni razlozi zbog kojih je teško doći do točnih podataka ističu se razlike u kulturnim normama te poštivanje obiteljske privatnosti. Unatoč tome, može se utvrditi da je nasilje učestalije u zemljama koje su pretrpjele rat te koje se suočavaju s glađu i nezaposlenošću gdje se agresija manifestira na najbližima – najslabijim članovima obitelji (Čudina-Obradović i Obradović, 2006). Nedimović i Biro (2011) navode grupe činitelja za nasilno ponašanje, a to su: a) obiteljski i genetski faktori, b) poremećena socijalna kognicija, c) socio-ekonomski status obitelji, d) interpersonalni utjecaji, e) pripadnost grupama vršnjaka problematičnog ponašanja, f) utjecaj masovnih-medija i g) širi kulturološki faktori. Najčešće žrtve nasilja su djeca, žene i starije osobe. Najveća stopa nasilja među djecom u svijetu je u afričkim zemljama, dok je najmanja u tranzicijskim zemljama. U većem riziku su dječaci, djeca iz siromašnih obitelji i djeca iz velikih obitelji, a najviše djece izloženo je psihičkom nasilju te tjelesnom kažnjavanju i zlostavljanju (Ajduković i sur., 2012).

Rezultati istraživanja provedenog u Norveškoj pokazali su da je svaki sedmi učenik uključen u nasilje, bilo kao žrtva bilo kao počinitelj, a slični podaci dobiveni su i za Finsku, Englesku, Kanadu, SAD i Nizozemsku (Olweus, 1998). Ortega i suradnici (2012) utvrdili su da je između 7,5% i 15,7% djece i mladih u dobi 11-18 godina u Španjolskoj, Italiji i Engleskoj uključeno u nasilje. Nešto veći postotci zabilježeni su u Australiji i SAD-u. Preciznije, u SAD-u je u dobi od 10 do 18 godina 19,4% djece žrtava direktnog i 51,2% relacijskog nasilja (Knous-Westfall i sur., 2012). U Australiji se brojka kreće između 23% i 38,5% za djecu u dobi od 14 do 18 godina (Hemphill, Tollit i Kotevski, 2012). U Hrvatskoj se pokazalo da 27% učenika svakodnevno doživljava neki oblik nasilja, a 8% ih svakodnevno čini nasilje. Prema podacima dobivenim u istraživanju Poliklinike za zaštitu djece grada Zagreba (2006), 15,9% mladih iznosi da je bilo izloženo tjelesnom nasilju, 16,5% emocionalnom te je 14,8% svjedočilo nasilju u obitelji.

Osim djece, česte žrtve su žene i osobe starije životne dobi. U Europi su 20-50% žena žrtve obiteljskog nasilja, a nasilje je često i u partnerskim vezama. Veće postotke bilježe zemlje kao što su Češka 35%, Danska 30%, Hrvatska 29%, Poljska 15% te Švicarska 9%. Kod osoba starije životne dobi postotak u svijetu iznosi 4-6%, a u Zagrebu je najčešće psihičko nasilje s udjelom od 11,4% (Ajduković i Ajduković, 2010.)

2. Nasilje među djecom i mladima

2.1. Vršnjačko nasilje

Ponašanja koja se danas smatraju vršnjačkim nasiljem u prošlosti su smatrana normalnom pojavom, odnosno dijelom ljudskog razvoja. Značajnu ulogu u promijeni tog stava imala je Heinemannova (1972, prema Sesar, 2011) studija koja je bila prvo istraživanje nasilja među djecom u školi, a ponašanja su nazvana *mobbing*.

Najčešća definicija vršnjačkog nasilja jest Olweusova koja glasi: „učenik je zlostavljan ili viktimiziran kada su ona ili on opetovano i trajno izloženi negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika.“ (Olweus, 1998:19), pri čemu pod negativnim postupcima podrazumijeva namjerno ozljeđivanje druge osobe bilo riječima, bilo radnjom. Farrington (1993, prema Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007:159) ga definira na sličan način kao „svaki oblik opetovanog fizičkog ili psihološkog ponašanja moćnijeg i snažnijeg učenika (ili grupe) prema drugome koji se doživljava slabijim“. Vršnjačko nasilje jest i „kad jedno ili više djece uzastopno i namjerno uznemiruje, napada ili ozljeđuje drugo dijete koje se ne može obraniti“ (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2006:3). Može biti: a) izravno – ruganje, vrijeđanje, naređivanje i b) neizravno – ogovaranje ili namjerno isključivanje djeteta iz grupe. Prema Olweusu (1998) najviše vršnjačkog nasilja događa se u školi. Najčešća mjesta na kojima dolazi do vršnjačkog nasilja su prostori gdje nisu prisutni učitelji niti druge odrasle osobe, kao što su WC-i, hodnici i sl. (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2006).

U istraživanju koje je provela Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba 2006. godine pokazalo se da svako četvrto dijete (27%) doživljava neki oblik nasilja svakodnevno, a 16% ih se svakodnevno ponaša nasilno. Također, utvrđena je povezanost između

doživljavanja i činjenja nasilja, tj. djeca koja češće doživljavaju nasilje, češće se i sama počnu tako ponašati. Najčešće počinitelj i žrtva idu u isti razred (37% slučajeva), dok je u nešto manjoj mjeri (16% slučajeva) počinitelj iz višeg razreda (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2006).

2.1.1. Oblici vršnjačkog nasilja

Prema WHO-u (2002) vršnjačko nasilje se dijeli u tri skupine: a) nasilje prema samome sebi, b) međuljudsko nasilje i c) kolektivno nasilje, a s obzirom na prirodu nasilnog čina dijeli se na: a) fizičko – primjena sile, b) seksualno – seksualni čin, neželjeni komentari i c) psihičko nasilje – prisila koja izaziva strah, ugroženost, povredu dostojanstva i sl. Coloroso (2004) ističe: a) fizičko, b) verbalno i c) relacijsko nasilje kao najčešće oblike vršnjačkog nasilja. Na verbalno nasilje odnosi se čak 70% prijavljenih slučajeva te je kao takvo najčešće. Obuhvaća nazivanje pogrđnim imenima, omalovažavanje, kritiziranje, sramoćenje, zlonamjerne tračeve i sl. Među počiniteljima su podjednako zastupljeni i dječaci i djevojčice, a često je početak i prethodi druga dva oblika. Kod fizičkog nasilja najčešća ponašanja su šamaranje, razbijanje stvari, podmetanje nogu i guranje. Karakterističnije je za dječake i usmjereno je prema manjima, slabijima i/ili pametnijima. Treći oblik je relacijsko nasilje i češće ga koriste djevojčice. Teško ga je otkriti, a obuhvaća ponašanja kao što su ignoriranje, izbjegavanje, okretanje očiju, podsmjehivanje, agresivni pogledi i sl. Zečević (2010) nasilje dijeli na različite načine, pa tako s obzirom na funkciju razlikuje: a) instrumentalno – pojedinac želi nešto dobiti i b) neprijateljsko – pojedinac želi nanijeti bol ili ozljedu. Druga podjela je prema obliku: a) fizičko – udaranje, guranje, uništavanje stvari, b) verbalno – vrijeđanje, omalovažavanje, prijetnje, c) socijalno – isključivanje iz društva, d) seksualno – neželjeno dodirivanje, tjeranje na seksualne odnose i e) psihološko nasilje – prijeteći pogledi, uhođenje, iznuđivanje novca. Treća podjela je prema načinu počinjenja: a) direktno – usmjereno na osobe ili stvari koje se želi ozlijediti odnosno uništiti i b) indirektno – usmjereno zamjenskom cilju.

Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) uz već navedene ističu još jedna oblik nasilja, a to je kulturalno nasilje – vrijeđanje na temelju nacionalnosti, religije ili rase. O kulturalnom nasilju govore i Milašin, Vranić i Buljubašić Kuzmanović (2009), a osim

njega navode i ekonomsko – otuđivanje i iznuđivanje novca. Isto tako, razvojem tehnologije javlja se najnoviji oblik nasilja – elektroničko nasilje koje obuhvaća nasilne postupke putem računala, mobitela i drugih informacijskih i komunikacijskih medija (Strabić i Tokić Milaković, 2016). Reić Ercegovac (2016) također navodi elektronsko nasilje ili *cyberbullying* kao najnoviji oblik gdje se nasilje čini korištenjem mobitela i/ili računala, najčešće putem društvenih mreža. Posebnost ovog oblika nasilja u odnosu na ostale je stalna izloženost (24 sata dnevno) i anonimnost počinitelja (korištenje nepoznatih brojeva ili lažnog identiteta). Iako istraživanja i u svijetu i u Hrvatskoj pokazuju kako je ono najrjeđe doživljen oblik vršnjačkog nasilja, razvojem tehnologije i sve većom dostupnošću interneta te sve ranija dob početka korištenja suvremene tehnologije, za očekivati je porast ovog oblika nasilja u skorije vrijeme (Strabić i Tokić Milaković, 2016).

2.2. Sudionici u nasilju

Osnovna podjela ovisno o uključenosti u nasilje koja se najčešće javlja u istraživanjima jest ona u kojoj se pojavljuju počinitelj, žrtva i promatrač. Dugo vremena se umjesto izraza počinitelj koristio izraz nasilnik, međutim u novije vrijeme smatra se da je on stigmatizirajući pa se češće koristi izraz počinitelj.

Počinitelj je pojedinac koji čini nasilje, žrtva je pojedinac koji doživljava nasilje i promatrač je svjedok, tj. pojedinac koji prisustvuje nasilnoj situaciji - vidi ju, ali nije uključen ni kao žrtva ni kao počinitelj, niti se trudi prekinuti nasilje (Coloroso, 2004). Salmivalli i sur. (1996, prema Sesar, 2011) razlikuju četiri kategorije: a) počinitelji – djeca koja se ponašaju nasilno, b) žrtve – djeca izložena nasilju, c) počinitelji žrtve – djeca koja doživljavaju nasilje ali ga i čine i d) neuključeni – djeca koja ne sudjeluju u nasilju. Sušac, Ajduković i Rimac (2016) također govore o ulozi počinitelj žrtva, koju još nazivaju reaktivna žrtva, reaktivni počinitelj ili provokativna žrtva.

2.2.1. Obilježja počinitelja

Iako fizički mogu izgledati različito, počinitelje se vrlo lako može prepoznati s obzirom na to kako se ponašaju. Imaju karakteristične tekstove i postupke kojima svjesno i namjerno čine neku neprijateljsku aktivnost s ciljem povrede ili izazivanja straha. Ono što svi počinitelji dijele jest želja za dominacijom nad drugima,

iskorištavanje drugih, neprepoznavanje i neshvaćanje potreba, prava i osjećaja drugih, odbijanje preuzimanja odgovornost za vlastito ponašanje, itd. (Coloroso, 2004).

Osobina po kojoj je najlakše prepoznati počinitelja je agresija. Počinitelji su često tjelesno jači od ostale djece, uspješniji u sportovima i žele se potvrditi snagom. Impulzivni su i teško podnose neuspjeh. Imaju pozitivno mišljenje o sebi i pozitivne stavove prema nasilju. Osim prema djeci, često su agresivni i drski prema odraslima. Imaju snažnu potrebu vladanja nad drugima oko sebe. U ranoj dobi se upuštaju u razna antisocijalna ponašanja kao što su krađa, vandalizam, konzumacija alkohola i sl. (Olweus, 1998). Počinitelji lako uspostavljaju odnose s vršnjacima i uz sebe imaju malu skupinu prijatelja, dok se s druge strane teško prilagođavaju na školu i imaju probleme i manjak potpore u odnosima s nastavnicima. Prijatelji počinitelja su često pasivni počinitelji ili sljedbenici koji neće samoinicijativno počinuti nasilje, ali će podržati počinitelja i priključiti mu se ili će nasilje počinuti na nagovor počinitelja (Nansel i sur., 2001, prema Sesar, 2011).

Počinitelji često zadirkuju, prijete, rugaju se, zapovijedaju i udaraju drugu djecu oko sebe, s naglaskom na slabije od sebe (Olweus, 1998). Koji oblik nasilja će odabrati i prakticirati ovisi o kognitivnim sposobnostima. Oni koji češće koriste verbalno nasilje imaju više kognitivne sposobnosti, dok oni kod kojih dominira fizičko nasilje imaju niže kognitivne sposobnosti (Sutton, 1998. prema Sesar, 2011). Koji oblik nasilja će prakticirati određuje i spol. Iako su u ulozi počinitelja u podjednakoj mjeri zastupljeni i djevojčice i dječaci, dječaci se ipak prije okreću fizičkom i verbalnom nasilju, dok su djevojčice u većoj mjeri uključene u relacijsko nasilje (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016).

Karakteristična ponašanja počinitelja kada ga se pokušava disciplinirati jesu nijekanje, uvjeravanje da je nasilno ponašanje igra i zabava, zauzimanje statusa žrtve i predstavljanje prave žrtve kao počinitelja (Coloroso, 2004). Pokazuju nedostatak razumijevanja, selektivno pamćenje, neosjetljivost na nanošenje boli i patnje, emocionalnu nezrelost, manjak empatije te nedostatak osjećaja krivnje ili grižnje savjesti (Field, 1999; Perry i sur., 1992, prema Sesar, 2011).

2.2.2. *Obilježja žrtve*

Olweus (1998) razlikuje pasivnu i provokativnu žrtvu. Neke od karakteristika pasivne žrtve su plašljivost, nesigurnost, osjetljivost, negativno mišljenje o sebi i manjak samopouzdanja i samopoštovanja. Često sami sebe doživljavaju glupima i neprivlačnima te su slabije tjelesne građe. Osjećaju se usamljeno i nemaju prijatelja. Na nasilje nikada neće uzvratiti nasiljem, nego reagiraju plakanjem. Fizički su nesposobni za igre i sport, teško se potvrđuju u skupini vršnjaka i ostvaruju bolje odnose s odraslima. S druge strane, tzv. provokativne žrtve često su hiperaktivne i imaju problema s koncentracijom. Takvo njihovo ponašanje izaziva nemir i razdraženost među drugom djecom i ustvari izaziva drugu djecu da se počnu ponašati nasilno prema njima. Nagle su čudi i pokušavaju uzvratiti u slučaju uvrede ili zlostavljati slabije od sebe, ali im to ne uspijeva.

Coloroso (2004) s druge strane navodi kako žrtve mogu biti svi. Nije važno je li netko mali ili velik, pametan ili malo manje pametan, zgodan ili malo manje zgodan, popularan ili onaj kojeg skoro nitko ne voli – važno je samo da je pojedinac po nečemu drugačiji od većine. To može biti novo dijete u ulici ili u školi, najmlađe dijete, bogato ili siromašno dijete, dijete čija su ponašanja iritantna drugima, dijete druge rase, spola, seksualne orijentacije ili vjeroispovijesti od one koju počinitelj smatra inferiornom, pametno ili nezavisno dijete, debelo ili mršavo, dijete s aknama, dijete s fizičkim ili psihičkim teškoćama, itd. I najmanja razlika od većine vršnjaka je počiniteljima dovoljna i daje im osjećaj superiornosti i pravo na odbacivanje i ismijavanje druge djece. Bilo što što odudara od prosjeka, povod je za nasilje.

Brojna istraživanja bavila su se rodnim razlikama i nastojala utvrditi jesu li dječaci ili djevojčice češće žrtve nasilja, međutim većina ih je pokazala kako rodnih razlika nema, tj. i dječaci i djevojčice podjednako doživljavaju nasilje (Scheithauer i sur., 2006). Istraživanje provedeno u Hrvatskoj na nacionalno reprezentativnom uzorku, pokazalo je da rodne razlike postoje s obzirom na oblik doživljenog nasilja, kao što je slučaj i sa počiniteljima, pri čemu dječaci češće doživljavaju fizičko nasilje, a djevojčice češće doživljavaju relacijsko nasilje (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016).

Žrtve nakon napada osjećaju uznemirenost, strah, sram i neuspjeh. Izoliraju se od vršnjaka i povlače se u sebe, a s vremenom u njima raste ljutnja i bijes. Rijetko kada se povjeravaju odraslima o nasilju koje doživljavaju jer smatraju da trebaju biti

dovoljno jaki da to izdrže, sram ih je ikome govoriti što im se dogodilo, a ponekad misle da im odrasli ne mogu i ne žele pomoći. Često se javlja i strah od osвете ako se nekome povjere, uvjeravanje da je nasilje normalan dio odrastanja ili počinju i sami vjerovati da nisu dovoljno dobri i da je u njima problem. Nažalost, brojne su i situacije pokolja u školama zbog nasilja te samoubojstava. Neil Marr i Tim Field precizirali su te situacije uvodeći novi termin - *bullycide* (Coloroso, 2004).

Neka od ponašanja koja bi trebala biti alarm odrasloj osobi su nagli izostanak interesa za školu i popuštanje uspjeha u školi, povlačenje u sebe i izoliranje od obitelji i vršnjaka, fizičke ozljede koje nisu u skladu s objašnjenjem, glavobolje i bolovi u trbuhu, napadaji panike, problemi sa spavanjem i sl. (Coloroso, 2004).

2.2.3. Obilježja promatrača

Iako se promatrače često smatra neuključenima, oni su itekako uključeni u krug nasilja. Stajati sa strane i promatrati nasilje nad drugom djecom te ne činiti ništa dovodi promatrača u rizik da postane neosjetljiv na okrutnost, počne imitirati ponašanja počinitelja te da i sam postane počinitelj. Osim toga, narušava i njegovo samopouzdanje i samopoštovanje zbog unutarnje borbe između straha od uplitanja i moralne odgovornosti zaštite vršnjaka (Coloroso, 2004). U istraživanju Sušac, Ajduković i Rimac (2016), u ovu skupinu svrstana su djeca koja nekoliko puta godišnje ili rjeđe čine ili dožive nasilje. Prema rezultatima ova skupina bila je najbrojnija s podjednakim udjelom djevojčica i dječaka.

Olweus (1998) je razvio krug nasilja u kojem postoji šest različitih ponašanja promatrača:

1. sljedbenici koji nasilje neće započeti sami, ali se rado uključuju kada ga započne netko drugi,
2. pristaše ili pasivni nasilnici koji nemaju aktivnu ulogu, ali podržavaju nasilje,
3. pasivni pristaše ili potencijalni nasilnici kojima se nasilje sviđa, ali ne pokazuju podršku,
4. neangažirani promatrači koji vide i čuju što se događa ali smatraju da se njih to ne tiče,
5. mogući branitelji koji misle da bi trebali pomoći žrtvi, ali to ne čine i
6. branitelji žrtve koji ne podržavaju nasilje i reagiraju braneći žrtvu.

Coloroso (2004) navodi brojne razloge zašto vršnjaci u velikom postotku (više od 80%) ostaju po strani i ne uključuju se u zaštitu žrtve. Neki od najčešći su strah da će ih počinitelj povrijediti te da će i sami postati žrtve, strah da će pogoršati situaciju te neznanje kako reagirati i na koji način pomoći. Slične rezultate dobili su i Craig, Pepler i Stlas (2000), u istraživanju provedenom u kanadskim školama gdje se pokazalo kako više od 53% djece samo promatra vršnjačko nasilje te iako navode da isto ne vole, u malom broju slučajeva će reagirati. Pretpostavlja se da je razlogu tomu nedostatak strategija i vještina za reakcijom, a ne izostanak empatije. Prema Coloroso (2004) ono što promatraču nedostaje je moralna snaga i hrabrost, a najgore što može napraviti jest zaključiti da nasilje oko njega nije njegov problem i odlučiti ne miješati se, odnosno ostati ravnodušan. Zabrinjavajući su podaci koliko djece je svjesno nasilne situacije i koliko ih svjesno ne želi reagirati, pa čak i uživaju u promatranju (Smith i Shu, 2000, prema Sesar, 2011).

3. Nasilje u obitelji

3.1. Definicija nasilja u obitelji

Prema Zakonu o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 84/2021., čl.10.), nasilje u obitelji je: „tjelesno nasilje, tjelesno kažnjavanje ili drugi način ponižavajućeg postupanja prema djeci, psihičko nasilje koje je kod žrtve prouzročilo povredu dostojanstva ili uznemirenost, spolno uznemiravanje, ekonomsko nasilje kao zabrana ili onemogućavanje korištenja zajedničke ili osobne imovine, raspolaganja osobnim prihodima ili imovine stečene osobnim radom ili nasljeđivanjem, onemogućavanje zapošljavanja, uskraćivanje sredstava za održavanje zajedničkog kućanstva i za skrb o djeci te zanemarivanje potreba osoba s invaliditetom ili osoba starije životne dobi koje dovodi do njezine uznemirenosti ili vrijeđa njezino dostojanstvo i time nanosi tjelesne ili duševne patnje.“ Istanbulska konvencija definira nasilje u obitelji kao: „sva djela tjelesnog, seksualnog, psihičkog ili ekonomskog nasilja koja se događaju u obitelji ili kućanstvu ili između bivših ili sadašnjih bračnih drugova ili partnera, neovisno dijeli li počinitelj ili je dijelio isto prebivalište sa žrtvom.“ (Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji, 2014., čl.3).

Jedna od teorijskih definicija kaže da je to: „skup ponašanja čiji je cilj kontrola nad članovima obiteljske zajednice uporabom sile, zastrašivanja i manipuliranja.“ (Ajduković i Ajduković, 2010.: 293). Isti autori ističu i još jednu dimenziju obiteljskog nasilja navodeći da je: „izloženost nasilju među roditeljima danas prepoznato kao specifičan oblik nasilja nad djecom u obitelji“ (Ajduković i Ajduković, 2010:293). U posljednjih nekoliko godina, porastom svijesti o nasilju u obitelji, pogotovo nad ženama i djecom, vidljive su pozitivne promjene u suzbijanju i zaštiti žrtava. Doneseni su zakoni, prihvaćeni su protokoli, otvorena su skloništa i savjetovaništa te SOS telefoni (Mamula i Dijanić Plašč, 2014).

Ajduković i suradnici (2012) u jednom od svojih istraživanja odlučili su ispitati čine li nasilje u obitelji prema djetetu samo roditelji (otac i/ili majka) ili i neki drugi članovi obitelji. Istraživanje je provedeno na uzorku djece u dobi od 11, 13 i 16 godina. Iako su najčešći počinitelji psihičkog nasilja i tjelesnog kažnjavanja roditelji, pokazalo se da tjelesno zlostavljanje češće čine dječaci/mladići u obitelji što bi se odnosilo na brata/polubrata. Nisu zanemarivi niti podaci o sestrama počiniteljicama psihičkog nasilja, tjelesnog kažnjavanja i tjelesnog zlostavljanja.

3.2. Roditeljski odgoj kao prediktor nasilja

Obitelj je prvo i glavno mjesto na kojem djeca uče o međuljudskim odnosima i pravilima ponašanja u društvu. Roditeljski odgoj u prvim godinama života je ključan i uči dijete nasilnom ponašanju ili adekvatnim oblicima ponašanja u frustrirajućoj situaciji. Nedovoljno pažnje i topline, svjedočenje nasilju, nedovoljan nadzor, fizičko kažnjavanje i popustljivost samo su neki od prediktora pojave nasilja u vršnjačkim odnosima (Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007). Olweus (1998) navodi četiri faktora koja utječu na pojavu nasilja kod djece, a to su: a) roditeljska toplina, b) roditeljski nadzor, c) tjelesno kažnjavanje i nasilni emocionalni izljevi od strane roditelja i d) temperament djeteta.

Coloroso (2004) razlikuje tri osnovne vrste obitelji: a) rigidna obitelj, b) obitelj „mekušaca“ i c) demokratska obitelj. Ono što ih razlikuje jest struktura koja utječe na odnose za početak između roditelja, zatim između roditelja i djece, pa sve do odnosa djece sa vanjskim svijetom. Neke od karakteristika rigidne obitelji su: a) apsolutni autoritet roditelja, b) rigidna primjena pravila putem nasilja, c) zastrašivanje i

kažnjavanje djece, d) ponižavanje, e) upotreba prijetnji i mita, itd. Djeca u takvim obiteljima od roditelja doživljavaju agresivno i antisocijalno ponašanje koje zatim i sami usvoje i koriste u kasnijim odnosima s drugima ljudima (Coloroso, 2004). U istraživanju provedenom u Italiji pokazalo se da djeca koja su često kažnjavana od roditelja, tj. imaju autoritarne i nepodržavajuće roditelje, češće sudjeluju u nasilju u školi (Baldry i Farrington, 1998, prema Sesar, 2011). Istog stava su i neki drugi autori koji tvrde da je obiteljsko nasilje prediktor vršnjačkog nasilja, tj. da doživljavanjem ili svjedočenjem nasilju u obitelji, djeca usvajaju takvo ponašanje kao prikladno i primjenjuju ga u odnosima s vršnjacima. To su pokazali i rezultati još jednog istraživanja prema kojem su djeca koja u obitelji doživljavaju psihičku agresiju, psihičko zlostavljanje, tjelesno kažnjavanje i tjelesno zlostavljanje češće sudionici vršnjačkog nasilja (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016). Slične nalaze dobili su i drugi istraživači koji navode da su roditelji modeli svojoj djeci te da svjedočenje ili doživljavanje nasilja u obitelji potiče djecu da se tako ponašaju i izvan obitelji (Baldry, 2003. prema Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007).

U obitelji „mekušaca“ struktura je slaba te se djecu napušta, ponižava, posramljuje ili se njima manipulira. Postoje dva tipa obitelji, obitelj „mekušaca tipa A“ u kojoj roditelji idu iz jedne krajnosti u drugu. S jedne strane su popustljivi, ne postavljaju granice i ne prepoznaju djetetove emocije, međutim kada dođe do problema uporabljaju prijetnje, mito i kazne. Djeca su zbog toga često zbunjena i nemaju osjećaj pripadnosti. To su često roditelji koji su i sami doživjeli zlostavljanje u djetinjstvu koje žele izbjeći, ali ni sami ne znaju što činiti umjesto toga. U obitelji „mekušaca tipa B“, roditelji imaju osobne probleme zbog kojih napuštaju dijete. Dijete u materijalnom smislu ima sve što mu je potrebno, međutim nedostaje mu ljubavi (Coloroso, 2004). Olweus (1998) je također tvrdio da nedostatak emocionalne povezanosti s majkom, popustljivost, nepostojanje granica i tjelesno kažnjavanje povećavaju vjerojatnost nasilnog ponašanja kod dječaka, međutim naveo je još jedan zanimljiv činitelj, a to je temperament djeteta. I drugi autori opisuju obitelji iz kojih dolaze djeca koja često reagiraju agresijom sličnim karakteristikama kao što su neprijateljski stavovi roditelja, manjak uključenosti u život djece, nekonzistentnost u provođenju discipline i nedostatak topline (Sesar, 2011), te općenito popustljivo ponašanje roditelja (Levy, 1966, prema Sesar, 2011). Djeca odrasla u takvim obiteljima razvijaju osjećaj

nepovjerenja prema drugim ljudima te uče lažima i manipulacijom postizati vlastite ciljeve, a vrijeđajući druge jačaju sliku o sebi. Neki se pak zatvore u sebe i ne dopuštaju nikome blizu, a moguća je i situacija ovisnosti o drugima, gdje djeca postaju pratitelji počinitelja samo kako bi osjetili pripadnost negdje (Coloroso, 2004).

Glavna odlika demokratskih obitelji jest briga jednih za druge. Ne postoji hijerarhija niti nasilje, a djecu se uči poštovanju i ljubavi kako prema sebi tako i prema drugima, suosjećanju, spremnosti na pomoć, itd. Neke od karakteristika su: a) mreža podrške u obitelji, b) učenje demokracije kroz iskustvo, c) jednostavna i jasno postavljena pravila, d) prirodne i razumne posljedice za neodgovorno ponašanje, e) prihvaćanje vlastitih osjećaja, f) bezuvjetna ljubav, itd. (Coloroso, 2004). Djeca koja su rijetko uključena u nasilno ponašanje imaju roditelje koji pokazuju svoje osjećaje, misli i uvjerenja i prihvaćaju isto od svoje djece (Sesar, 2011). Blizak odnos roditelja i djeteta, osjećaj sigurnosti, zaštićenosti i povjerenja, roditeljska potpora i ohrabrenje ali i nadzor jest ono što je djeci potrebno u najraniji godinama života kako ne bi razvili poremećaj u ponašanju. Sva djeca će u nekom trenutku reagirati agresivno, međutim roditelj u toj situaciji treba razgovarati s djetetom i objasniti mu posljedice takvog ponašanja te mu predložiti drugačije načine reagiranja (Buljan Flander, Durman Marijanović i Ćorić Špoljar, 2007).

Ponašanja i odnosi u rigidnoj obitelji i obitelji „mekušaca“ potiču stvaranje počinitelja, žrtava koje se teško brane i promatrača koji će ili bodriti počinitelja ili stajati sa strane i ne činiti ništa (Coloroso, 2004). Djeca koja imaju iskustvo nasilja u obitelji češće će se kasnije u vršnjačkim odnosima pojavljivati u ulozi počinitelja, počinitelja žrtve ili žrtve. Smatra se da doživljavanjem ili svjedočenjem istog, djeca usvajaju takvo ponašanje kao pozitivno i prihvatljivo. S druge strane, djeca koja su manje izložena nasilju u obitelji, značajno rjeđe će biti uključena u nasilje među vršnjacima (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016). Podrška i struktura u demokratskim obiteljima oblikuje djecu koja su brižna i željna činiti dobro (Coloroso, 2004).

3.3. Prepoznavanje nasilja

Brojna istraživanja o obiteljskom nasilju pokazala su da su djeca često izložena nasilju u obitelji, što povećava rizik da i sama postanu nasilna. Prije su se djeca koja svjedoče nasilju u obitelji smatrala pasivnim žrtvama, međutim to mišljenje se kasnije

promijenilo jer djeca na taj način usvajaju takvo ponašanje i kopiraju ga. U jednom istraživanju provedenom u Rijeci među studentima, pokazalo se da čak 25% studenata obitelj smatra „opasnom sredinom“ (Bilić i Zloković, 2004).

Prepoznavanje i prijavljivanje slučajeva nasilja u obitelji jako je osjetljivo područje. Prvenstveno, javlja se problem privatnosti kako same osobe tako i obitelji. Često djeca i žene, koje najčešće doživljavaju nasilje, umanjuju i prikrivaju slučajeve nasilja zbog straha, ali i zbog srama (Ajduković i Ajduković, 2010). Bilić i Zloković (2004) s druge strane tvrde da su djeca itekako spremna iskreno govoriti o iskustvima u obitelji, međutim problem je prepoznavanje samog nasilja. Zdravstveni djelatnici su stručnjaci koji se najčešće susreću sa žrtvama i koji imaju zakonsku obavezu prijaviti takve slučajeve, međutim liječnici i medicinske sestre nisu dovoljno educirani o ovoj temi i velik udio ih smatra da se rijetko i gotovo nikad ne susreću sa slučajevima zlostavljanja i zanemarivanja djece (Ajduković i Ajduković, 2010).

Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba provela je istraživanje o učestalost pojedinih oblika nasilja nad djecom. 14,8% ispitanika svjedočilo je nasilju u obitelji, a kao najčešći oblik pokazalo se emocionalno nasilje 16,5%, a odmah nakon je tjelesno zlostavljanje sa 15,9% (Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 2006).

4. Socioekonomski status

4.1. Određenje pojma socioekonomskog statusa

Socioekonomski status jedan je od najčešće proučavanih konstrukata u društvenim znanostima, međutim i dalje ne postoji jednoznačan odgovor što on zapravo jest. Ovaj pojam se sastoji od više elemenata, a najčešći su materijalno stanje, stupanj obrazovanja i zaposlenost (Vončina, 2013).

Jedna od definicija kaže da je socioekonomski status: „položaj koji zauzima neki pojedinac, ili obitelj, na nekoj društvenoj ljestvici“ (Čudina-Obradović i Obradović, 1998: 28). Sastoji se od objektivne dimenzije koja obuhvaća: a) zanimanje, b) obrazovanje, c) dohodak, d) posjedovanje dobara, e) ekonomski standard i f) zaposlenost te subjektivne dimenzije koja se odnosi na vlastiti doživljaj objektivnog socioekonomskog statusa (Čudina-Obradović i Čudina, 1998). Jedna od definicija je i

prema trenutnim primanjima, kvalifikacijama roditelja i statusu koji se veže uz određena zanimanja (Brown i sur., 1996, prema Ivanović i Rajić-Stojanović, 2012). Glavna podjela socioekonomskog statusa je u tri kategorije: a) ispodprosječan, b) prosječan i c) iznadprosječan (Sušac, Ajduković i Rimac, 2016). U jednom istraživanju o siromaštvu u Europskim zemljama (Ledić, 2018), prikupljeni podaci za 2014. godinu pokazuju kako se Hrvatska nalazi među zemljama s najnižim prosječnim dohotkom stanovništva i djece. Niže dohotke imaju samo Rumunjska, Bugarska i Mađarska, a na drugom kraju ljestvice, s najvišim prosječnim dohotkom su skandinavske zemlje. Također, stope relativnog siromaštva djece i stanovništva u Hrvatskoj su veće za 7% od prosječne stope, a „stopa siromaštva djece u Hrvatskoj za otprilike 9 posto veća od stope siromaštva ukupnog stanovništva“ (Ledić, 2018:48).

4.2. Teorijski okvir

Jedan od značajnih modela za ovu temu je model ulaganja. Prema modelu ulaganja, ekonomski resursi i blagostanje utječu na akademske i socijalne kompetencije pojedinca. Roditelji koji imaju veći ekonomski kapital imaju i veću mogućnost ulaganja u razvoj svoje djece, za razliku od obitelji u kojima su primanja manja, gdje se više mora ulagati u osnovne životne potrebe kao što su hrana i stanovanje. Dakle, obitelji višeg socioekonomskog statusa „će se bolje hraniti, imati bolju zdravstvenu skrb, živjeti u sigurnijem i podržavajućem okruženju te dobiti više obrazovnih i društvenih prilika za uspjeh u životu (Cogner i Jewsbury Cogner, 2008, prema Šućur i sur., 2015:8). Djeca koja odrastaju u obiteljima nižeg socioekonomskog statusa bit će zakinuta za slikovnice i knjige, dobre ustanove, sigurno i poticajno okruženje te će njihovi roditelji imati manje vremena za njih zbog više poslova koje rade, nefleksibilnog radnog vremena i sl. Također, u istraživanju Bradleyja i suradnika (2001, prema Šućur i sur., 2015), pokazalo se da roditelji koji imaju viši socioekonomski status više uključuju djecu u svakodnevni život (razgovori, rasprave), djeca imaju veći pristup materijalima koji potiču učenje, roditelji više poštuju djecu i manje ih fizički kažnjavaju.

Tri najčešće spominjane teorije kada se govori o socioekonomskim nejednakostima su: a) teorija društvene mreže – prema kojoj su glavni pokazatelji socioekonomskog statusa opseg potpore i veličina društvene mreže, b) materijalna teorija – čija je bit

materijalno stanje koje dovodi do nejednakosti i c) obrazovna teorija – prema kojoj glavnu ulogu ima obrazovanje (Bartley, 2004, prema Vončina, 2013).

Cognerov i Elderov model obiteljskog stresa objašnjava kako stres djeluje na procese i odnose u obitelji i kako to utječe na djecu. Pretpostavka je da zbog ekonomskih poteškoća dolazi do ekonomskog pritiska što rezultira ljutnjom i stresom roditelja i povećava pojavu bračnih sukoba te smanjuje snage za kvalitetno roditeljstvo (Rezo, 2016). Roditeljski stil se mijenja, roditelji postaju manje uključeni u skrb i češće koriste nasilne metode odgoja što dovodi do sukoba između roditelja i djece. Kod djece se javljaju emocionalne teškoće, problematično ponašanje i slabiji školski uspjeh (Cogner i sur., 2002, prema Šimić Šašić, Klarin i Proroković, 2011).

S druge strane, model otpornosti ide u pozitivnom smjeru. Na dijete gleda kroz njegove sposobnosti, znanja i snagu za svladavanje teških životnih okolnosti i prevladavanje istih. Iako siromaštvo i nejednakosti povećavaju „vjerojatnost zdravstvenih, socio-emocionalnih i ponašajnih problema te nižih obrazovnih postignuća i lošije kvalitete odnosa s roditeljima“ (Šućur i sur., 2015:6), neće kod sve djece nužno doći do takvog negativnog ishoda. Kod obitelji koje imaju niža primanja prepoznate su neke karakteristike koje im pomažu u nošenju sa teškim situacijama, tj. koje pridonose otpornosti, a najznačajnija među njima je kohezivnost – sposobnost držati se zajedno i oslanjati se jedni na druge. Na otpornost djece utječu genetski čimbenici kao što je temperament te okolinski kao što su roditeljska toplina i poticanje aktivnosti (Šućur i sur., 2015).

4.3. Učinak socioekonomskog statusa na dobrobit djece i obitelji

Smatra se da su obitelj, društvo i škola tri faktora koji imaju najveći utjecaj na djecu, a jedan od najvažnijih u određivanju kvalitete života su primanja u obitelji. Zbog niskih primanja kod roditelja često dolazi do ekonomskog stresa što utječe na njihovu emocionalnu dobrobit, a negativne učinke ostavlja i na djeci (Rezo, Rajter i Ajduković, 2018).

Među istraživačima je izrazito veliki interes za ovaj složeni konstrukt zbog utjecaja koji on ima na opće funkcioniranje pojedinca. Potvrđeno je da viši socioekonomski status doprinosi boljem fizičkom i mentalnom zdravlju, dok niži socioekonomski

status uzrokuje stres u životu svakog pojedinca što zatim ima negativan utjecaj na zdravlje (Lupien i sur., 2000).

Veliko zanimanje za socioekonomski status pokazuju stručnjaci koji proučavaju razvoj djece zbog mišljenja da obitelji s viskom socioekonomskim statusom mogu djeci omogućiti bolje usluge i roditeljsku brigu u odnosu na roditelje koji imaju niži socioekonomski status i nisu u mogućnosti priuštiti svojoj djeci iste resurse i iskustva. Ekonomska moć obitelji tijekom djetinjstva utječe na zdravlje, emocionalnu dobrobit i školski uspjeh, a u odrasloj dobi na obrazovni status, razinu radne kvalifikacije, zaposlenost i ekonomsku uspješnost (Duncan i Brooks-Gunn, 1997, White i Rogers, 2000, prema Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017). Potrebu istraživanja ovog konstrukta ističu i Stubbs i suradnici (2017), koji smatraju da socioekonomski status u kojem dijete odrasta određuje i blagostanje djeteta u njegovoj budućnosti. Prema UNICEF-u (2012:1): „djeca imaju samo jednu šansu za optimalan razvoj u intelektualnom i tjelesnom pogledu i razvojni ishodi djece neće se popraviti naknadnom promjenom ekonomskog položaja obitelji. Socioekonomski status ima utjecaj na mentalno zdravlje roditelja i djece na način da primanja utječu na psihološko funkcioniranje roditelja i njihov odgoj, koji zatim direktno utječe na psihološko funkcioniranje djece. Financijski pritisak prvi trag ponekad ostavlja na odnosima među roditeljima, a zatim prelazi i na odnos roditelja i djeteta. Lupien i sur. (2000) navode da istraživanja pokazuju da se u tom slučaju roditelji mogu početi neadekvatno ponašati, što može uključivati češće kažnjavanje te manje topao odnos. Pod utjecajem problema i odnosa u kući, kod djece se mogu pojaviti problemi kao što su agresivnost, destruktivna ponašanja, anksioznost i depresija te počinju doživljavati stresne situacije i izvan kuće - u školi i s vršnjacima (Dearing, 2008).

Šućur i suradnici (2015) navode istraživanja koja ukazuju da se kod djece koja odrastaju u siromaštvu mogu češće pojaviti ponašanja kao što su neposlušnost, impulzivnost i neslaganje s vršnjacima, a razlog tomu su obiteljska nestabilnost i obilježja roditeljstva (slabiji nadzor, viša razina stresa). Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) ističu kako djeca iz obitelji lošijeg socioekonomskog statusa imaju više socijalnih i emocionalnih problema, manje su zadovoljni odnosima u obitelji i češće doživljavaju psihičko nasilje.

4.4. Povezanost socioekonomskog statusa i nasilja

Kada se govori o povezanosti nasilja i socioekonomskog statusa, postoje razni, pa i kontradiktorni nalazi. Razlog tomu može se pripisati složenosti varijable socioekonomskog statusa te brojne različite mjere koje se koriste u istraživanjima, a obuhvaćaju samo dio konstrukta.

Tako rezultati nekih istraživanja upućuju na to da su djeca koja odrastaju u obiteljima s nižim socioekonomskim statusom češće uključena u nasilne situacije (Jansen i sur., 2011, prema Sušac, Ajduković i Rimac, 2016). Pokazalo se da u obiteljima nižeg socioekonomskog statusa roditelji češće upotrebljavaju strogu disciplinu i kažnjavanje što pogoduje razvoju nasilnog ponašanja (Gullotta i sur., 2005, prema Velki, 2012). Niži socioekonomski status narušava mentalno zdravlje i odnose roditelja i djece što povećava rizik za zlostavljanje i zanemarivanje (McWhirter i sur., 1998, prema Ajduković i sur., 2012).

Rivers i suradnici (2007, prema Velki, 2012) ističu da je jedan od činitelja koji pospješuje pojavu nasilnog ponašanja kod djece socioekonomski status, međutim njegov utjecaj nije direktan. Naime, u obiteljima niskog socioekonomskog statusa česti su drugi problemi kao što su alkoholizam i psihičke bolesti, a najčešći problem je roditeljski stres koji dovodi do sukoba, zlostavljanja, zanemarivanja, strogog discipliniranja i kažnjavanja i sl. Zbog toga raste nasilje u obitelji, djeca usvajaju takvo ponašanje kao prihvatljivo te ga preslikavaju u odnosima s vršnjacima.

Istraživanje u SAD-u pokazalo je da su učenici koji odrastaju u obiteljima nižeg socioekonomskog statusa u velikom riziku da postanu žrtve nasilja te da niži stupanj obrazovanja, nezaposlenost i nizak obiteljski dohodak povećavaju pojavu nasilja među vršnjacima (Fu, Land i Lamb, 2012). Istraživanje u Poljskoj s učenicima u dobi od 13 do 17 godina pokazalo je da nizak socioekonomski status obitelji i kod djevojčica i kod dječaka povećava njihov rizik od pojavljivanja u ulozi žrtve u vršnjačkom nasilju (Stalmach, Tabak i Radiukiewicz, 2014). McLoyd (1998, prema Ajduković i sur., 2012) je u svojoj studiji prikazala da siromaštvo, ispodprosječan socioekonomski status i život u siromašnom susjedstvu pridonose slabijem kognitivnom funkcioniranju i školskom uspjehu. Osim toga povećavaju psihosocijalne probleme koje pospješuju i roditeljski postupci i stres u obitelji.

Sušac, Ajduković i Rimac (2016) u svom istraživanju provedenom na osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj djeci, socioekonomski status obitelji podijelili su u tri kategorije: ispodprosječan, prosječan i iznadprosječan. Najviše djece koja nisu uključena u nasilje svoj materijalni status procijenili su kao prosječan. Djeca koja doživljavaju nasilje, tj. u nasilnim situacijama se pojavljuju u ulozi žrtve ili počinitelja žrtve, imaju ispodprosječan materijalni status, dok djeca koja se pojavljuju u ulozi počinitelja, svoj materijalni status procjenjuju iznadprosječnim. Još jedno istraživanje u Hrvatskoj s učenicima osnovne škole u dobi od oko 13 godina pokazalo je da se 34,8% djece ponašalo nasilno prema drugoj djeci jer su slabijeg materijalnog statusa te da je 45,7% djece bilo žrtva zbog istog (Bilić, 2015).

Slični rezultati dobiveni su i u istraživanju Alikasifoglu i suradnika (2007), prema kojem žrtve nasilja češće dolaze iz obitelji ispodprosječnog materijalnog statusa, dok je u istraživanju Christie-Mizell (2004) dobiven rezultat da su djeca iz obitelji ispodprosječnog i iznadprosječnog materijalnog statusa najčešće nasilna prema vršnjacima (sve prema Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012). Brojni istraživači navode kako razlike u socioekonomskom statusu obitelji produbljuju razlike među djecom i stvaraju predrasude, a loši uvjeti života u djetinjstvu povećavaju vjerojatnost pojave vršnjačkog nasilja (Reić Ercegovac, 2016). U istraživanju Elgar i suradnika (2009, prema Velki, 2012) pokazalo se da nejednaka primanja među obiteljima unutar škole, djeca doživljavaju kao nepravdu i među njima dolazi do nasilnog ponašanja. Prema UNICEF-ovom (2008) istraživanju među djecom i mladima u Hrvatskoj, djeca koja odrastaju u siromaštvu nalaze se u skupini najdiskriminiranijih u osnovnim i srednjim školama. Roditelji, a i sama djeca, ističu da zbog nižeg socioekonomskog statusa obitelji u kojoj odrastaju dolazi do socijalne isključenosti, tj. nemogućnost sudjelovanja u aktivnostima vršnjaka te stigmatizacije (Kletečki Radović, Vejmelka i Družić Ljubotina, 2017). Pri tome ističu druženje u grupicama u školi, tj. bogata djeca se druže s bogatom djecom, dok se na siromašnije gleda kao na „nižu klasu“ i rijetko dolazi do miješanja ove dvije skupine. Bilić (2015) u svom istraživanju navodi kako je 34,8% djece nasilno prema vršnjacima upravo zbog nižeg socioekonomskog statusa, a 45,7% su zbog istog razloga bili žrtve nasilja. Analiza Lam (2014, prema Gregurović i Kutu, 2009) pokazala je da čak i učitelji djecu nižeg socioekonomskog statusa na početku obrazovanja etiketiraju kao djecu „slabijih mogućnosti“ te ih se ne potiče niti

im se daje prilika i mogućnost napredovanja čime ulaze u začarani krug nejednakosti. U hrvatskom školskom sustavu „škole nemaju mehanizme kojima kompenziraju razlike prema SES-u kod učenika, a koje onda naposljetku određuju i njihov školski uspjeh“ (Gregurović i Kuti, 2009:180). Dolazi do grupacije gdje djeca iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa redovito završavaju u grupi lošijih, koje se ne potiče na napredak i razvoj nego su učitelji orijentirani na usvajanje osnovnih znanja. To je još uočljivije prilikom upisivanja u srednju školu, gdje se djecu nižeg socioekonomskog statusa usmjerava na upisivanje strukovnih škola za razliku od djece koja odrastaju u obiteljima višeg socioekonomskog statusa koje se potiče na obrazovanje i priprema ih se za fakultet. U školama često dolazi do koncepta samoispunjavajućeg proročanstva, gdje se djeca počnu ponašati u skladu sa stavom i gledištem učitelja (Berk, 2015).

S obzirom da do vršnjačkog nasilja najčešće dolazi u školama, na učiteljima i nastavnicima je velika odgovornost. Vrlo je važno prepoznati takva ponašanja i reagirati na pravi način, u protivnom nasilje postaje sve češće (Olweus, 1998, prema Reić Ercegovac, 2016). Osim reagiranja i sankcioniranja nasilnog ponašanja, jednako je bitno i raditi na prevenciji istog. Taj zadatak je na učiteljima i nastavnicima, ali u suradnji s roditeljima (Reić Ercegovac, 2016).

Za razliku od opće poznatih oblika nasilja, istraživanja o *cyberbulling-u* pokazuju nešto drugačije rezultate što se tiče socioekonomskog statusa. Iako se ovaj oblik nasilja pojavio tek nedavno, interes istraživača je velik zbog naglog rasta. Naime, *cyberbulling* češće čine ali i doživljavaju djeca iz obitelji visokog socioekonomskog statusa, a razlog tomu je veći pristup tehnologiji i internetu te češće korištenje istog (Deniz, 2015).

Istovremeno, postoje i istraživanja prema kojima socioekonomski status nije povezan s pojavom vršnjačkog nasilja (Loeber i Stouthamer-Loeber, 1986, Olweus, 1978, prema Nedimović i Biro, 2011), te se počinitelji i žrtve nasilja pojavljuju i u obiteljima ispodprosječnog i prosječnog i iznadprosječnog socioekonomskog statusa. Isto tako, prema Bilić i Zloković (2004) žene žrtve obiteljskog nasilja različitog su obrazovanja i materijalnog statusa, kao i partneri počinitelji među kojima je čak trećina visokoobrazovana i na dobrim radnim mjestima. Ipak, meta analiza koju su napravili Tippet i Wolke (2014) pokazala je povezanost između socioekonomskog statusa i nasilja na način da počinitelji uglavnom dolaze iz obitelji iznadprosječnog

materijalnog statusa, dok su žrtve i počinitelji žrtve češće pripadnici nižeg socioekonomskog statusa.

5. Prevencija, intervencija i posljedice nasilja

5.1. Prevencija

Prevencija obuhvaća čitav niz programa kao što su prikupljanje podataka o učestalosti i posljedicama, poticanje istraživanja vladinom politikom, financiranje akademskih institucija i istraživača, medijske kampanje, uključivanje djece i roditelja u preventivne programe i tretmane, edukacija stručnih radnika (zdravstvenih, socijalnih i pravosudnih), itd. (Bilić i sur., 2012).

Za sprječavanje nasilja među djecom u školi prije svega važna je dobra komunikacija između nastavnika, roditelja i djece. Važno je izbjegavati stereotipe i natjecateljska ponašanja, organizirati radionice na kojima će djeca učiti i razvijati socijalne vještine, kvalitetnu komunikaciju te rješavanje konflikata, učiti djecu o neagresivnom ponašanju i pohvaliti pozitivno i prijateljsko ponašanje (Poliklinika, *Nasilje među djecom*, 2006).

Neki od poznatijih preventivnih programa u svijetu su *The bullying project* koji za cilj ima naučiti učenike kako se zauzeti za sebe, suprotstaviti nasilnicima te ih potaknuti da potraže pomoć odraslih (Davis, 2002, prema Smokowski i Holland Kopasz, 2005) i program *Bullybusters*, gdje učenici glume u isceniranim nasilnim situacijama, a zatim raspravljaju o tome (Beale, 2001, prema Smokowski i Holland Kopasz, 2005).

U Hrvatskoj je najpoznatiji UNICEF-ov program „Stop nasilju među djecom“ koji se provodio u školama u razdoblju od 2003. do 2012. godine. Tijekom 10 godina provedbe sudjelovala je 301 škola, educirano je 15 000 učitelja, sudjelovalo je 150 000 djece, a broj nasilnih situacija se prepolovio (UNICEF, 2012). Još jedan od poznatijih programa koji je pokrenulo Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa 2003. godine pod nazivom „Afirmacijom pozitivnih vrijednosti protiv nasilja“. Glavni cilj je suradnjom škole, roditelja i učenika, nadležnih tijela i stručnih institucija (MUP, CZSS, itd.) podučiti djecu općenito o pojavi nasilja, načinima reagiranja te nenasilnom rješavanju sukoba (Velki i Ozdanovac, 2014).

5.2. Intervencije

Olweus (1998) je napravio intervencijski program koji se temelji na četiri ključna načela: 1. toplina, pozitivni interes i uključenost odraslih, 2. čvrste granice za neprihvatljivo ponašanje, 3. dosljedna primjena dobronamjernih, ne fizičkih kazni i 4. stvaranje autoritativnog odnosa djece i odraslih (prema Coloroso, 2004). Načela se mogu primjenjivati na tri razine: škola, razred i individualna razina, s ciljem smanjenja, uklanjanja i sprečavanja nasilnog ponašanja, odnosno postizanje boljih odnosa među djecom u školi. Za ostvarenje istog, navodi dva preduvjeta: osviještenost i uključivanje tj. angažiranost odraslih – roditelja, nastavnika i stručnog osoblja škole. Mjere na razini škole obuhvaćaju sve učenike te škole, a neke od njih su nadziranje za vrijeme školskih odmora, SOS telefon, sastanci roditelja i nastavnika i sl. Mjere na razini razreda su izrada razrednih pravila ponašanja, pohvale pozitivnog ponašanja i kažnjavanje nepoželjnog ponašanja te rad u grupama, a mjere na individualnoj razini su ozbiljni razgovori s počiniteljem, razgovori sa žrtvom i razgovori s roditeljima (Olweus, 1998).

Prema Bilić i Zloković (2004) potrebna je senzibilizacija javnosti o problemima djece i mladih te potpora obitelji i škole – odnosno mreža za pružanje pomoći i zaštite. Djeca su čestog mišljenja da su sami, da ih nitko ne razumije, da im nitko ne može i ne želi pomoći. Također, važna je uključenosti roditelja u školske događaje, poticanje socio-emocionalnog razvoja djece, postavljanje jasnih pravila, pružanje podrške, uspostavljanje suradnje između učitelja, djeteta i roditelja te poticanje intelektualnog razvoja.

WHO (2010), ističe da intervencijski programi potiču sigurnu, stabilnu i nježnu povezanost između djeteta i roditelja i preveniraju agresiju. Prema Olweusu (1998), korištenjem intervencijskih programa stopa nasilja u školama se smanjila od 50 i više % te su se smanjila nepoželjna ponašanja poput tučnjava, krađe i sl. Došlo je do poboljšanja razredne klime kao i općenitog zadovoljstva učenika školskim životom.

5.3. Posljedice

Istraživanja o posljedicama sudjelovanja u nasilju započela su u Engleskoj u 19. stoljeću, a zamah se dogodio 70-ih godina prošlog stoljeća u skandinavskim zemljama sa švedskim istraživačem Olweusom (1998). Nakon toga, provedena su brojna

istraživanja širom svijeta o kratkotrajnim i dugotrajni posljedicama kod djece koja su bila uključena u nasilne situacije. Prema Sesar (2011), postoje tri kategorije posljedica: a) psihološke poteškoće, b) poteškoće u socijalnom funkcioniranju i c) tjelesne posljedice, dok Rajhvajn Bulat i Ajduković (2012) govore o internaliziranim i eksternaliziranim problemima.

5.3.1. *Žrtve*

Žrtve vršnjačkog nasilja često su doživjele obiteljsko nasilje. Nasilje doživljeno u najranijoj dobi ima učinke na razvoj mozga te socio-emocionalni i kognitivni razvoj (Mueller i Tronick, 2019). Žrtve nasilja imaju više internaliziranih problema, pretežno zdravstvenih kao što su glavobolja, bolovi u trbuhu i leđima, teškoće sa spavanjem, gubitak apetita, itd. (Fekkes, Pijpers i Verloove-Vanhorick, 2004., prema Sesar, 2011). Često imaju i psihološke probleme koji im otežavaju socijalne kontakte, povećan rizik od mentalnih poremećaja i vjerojatnost budućih nasilnih napada i obiteljskog nasilja, što može imati velike posljedice na kasniji život pojedinca i njegovu obitelj, pa čak i sljedeće generacije (Žilić i Janković, 2016). Jedna od najčešće emocionalnih reakcija je anksioznost. Česte su i pojave socijalnih bolesti, društvene disfunkcije, sociopatološke pojave i kriminalitet (Mamula i Plašć, 2014). U težim slučajevima dolazi do depresije pa i suicidalnih misli (Brunstein-Kolmek i sur., 2007, prema Sesar, 2011), a dugotrajna izloženost dovodi do PTSP-a. Imaju nisko samopoštovanje (Boulton i Smith, 1994; Mynard i Joseph, 1997, prema Sesar, 2011), nesretni su u osnovnoj i srednjoj školi te izražavaju ljutnju i samosažaljenje (Rigby, 2002). Ne spavaju dobro, noću mokre te imaju strah i osjećaj panike (Williams i sur., 1996, Francis i Jones, 1994, Sharp, 1995, prema Sesar, 2011).

5.3.2. *Počinitelji*

Počinitelji nasilja također najčešće dolaze iz obitelji u kojima se pojavljuje obiteljsko nasilje. Češće se suočavaju s eksternaliziranim problemima, kao što su problemi u ponašanju, agresivnost, poremećaj pažnje i hiperaktivnost (Gini, 2008, Menesini i sur., 2009, prema Rajhvajn Bulat i Ajduković, 2012).

Od zdravstvenih problema, kod počinitelja se najčešće javljaju glavobolje i noćno mokrenje (Fekkes Pijpers i Verloove_Vanhorick, 2004, prema Sesar, 2011),

abdominalni bolovi, gubitak apetita i umor (Nansel i sur., 2004, Juvonen i sur., 2002, Fekkes Pijpers i Verloove-Vanhorick, 2004, prema Sesar, 2011).

Rigby je u svom istraživanju došao do rezultata kako i počinitelji imaju nisko samopoštovanje te kako su i sami nesretni. Kod njih se također javlja anksioznost i razne psihosomatske poteškoće (2002), kao i depresija i suicidalne misli (Burnstein Kolmek i sur., 2007, Kim i sur., 2009, prema Sesar, 2011). Imaju lošije odnose s drugom djecom, ne vole i izbjegavaju školu te su u većem riziku za delinkventno i kriminalno ponašanje (Olweus, 1998).

5.3.3. *Promatrači*

Svjedočenje nasilju ostavlja tragove na djetetov život. Prisustvovanje obiteljskom nasilju među partnerima kod djece dovodi do uzbuđenja, straha i agresije. Posttraumatski stresni poremećaj, problemi u ponašanju i niže samopouzdanje samo su neke od dugoročnih posljedica (Mueller i Tronick, 2019).

Mnogi učenici nisu uključeni u vršnjačko nasilje, ali mu svjedoče. Zbog toga se osjećaju nesigurno, strahuju da i sami ne postanu žrtve a promatranje može imati negativan utjecaj na učenje, zbog čega vršnjačko nasilje predstavlja prijetnju za cijelo školsko okruženje (Smokowski i Holland Kopasz, 2005).

6. **Zakonodavni okvir**

Državne institucije koje se bave problematikom nasilja su: 1. Centar za socijalnu skrb, 2. Policija, 3. Sudstvo, 4. Zdravstvo i 5. Prosvjeta. Sukladno tomu, osobe koje su posebno odgovorne prijavljivati slučajeve nasilja nad djecom su zdravstveni djelatnici, odgojitelji, učitelji i ravnatelji škola, stručnorazvojne službe (pedagozi, psiholozi, socijalni radnici), policija, odvjetnici i suci, svećenici i časne sestre, voditelji dječjih klubova i udruga (Bilić i Zloković, 2004).

Brojni su zakoni i deklaracije koje osiguravaju zaštitu i rade na suzbijanju problema nasilja među djecom i u obitelji. U Hrvatskoj su to: 1. Konvencija o pravima djeteta (2001), 2. Zakon o socijalnoj skrbi (2022), 3. Obiteljski zakon (2020), 4. Zakon o zaštiti prava pacijenata (2008), 5. Zakon o pravobranitelju za djecu (2017), 6. Zakon

o zaštiti od nasilja u obitelji (2020) i 7. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi (2020).

U Ustavu Republike Hrvatske jedna od ranjivih skupina koja ima pravo na posebnu skrb i zaštitu su upravo djeca (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). Obiteljski zakon propisuje da su roditelji dužni štiti djecu od ponižavajući postupaka i tjelesnog kažnjavanja te su dužni zaštititi prava i dobrobit djeteta (Obiteljski zakon, NN 98/19., čl.93, st.3). Svatko je dužan obavijestiti centar za socijalnu skrb za slučajeve kršenja djetetovih prava, posebno za slučajeve nasilja, zanemarivanja i zlostavljanja. U protokolu o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, propisane su obveze nadležnih državnih tijela u slučaju prijave nasilja. Centar za socijalnu skrb dužan je ispitati slučaj i pribaviti sve podatke o okolnostima samog nasilja ali i obiteljskim prilikama, žurno pozvati roditelje ili zakonske zastupnike i obaviti razgovor s njima, izreći potrebne mjere obiteljskopravne zaštite, podnijeti prekršajne ili kaznene prijave ako je potrebno, upoznati roditelje s neprihvatljivošću i štetnošću nasilnog ponašanja, uključiti roditelje i djecu u savjetovanje ili psihosocijalnu pomoć, obavljati nadzor i izvide i pratiti djetetovo ponašanje te voditi evidenciju o svemu učinjenom (Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima, 2004).

Zaključak

Cilj ovog rada bio je približiti značenje pojmova nasilja i socioekonomskog statusa te prikazom brojnih domaćih i stranih istraživanja prikazati povezanost i utjecaj jednog na drugo.

Prema prikazanim istraživanjima potvrđeno je da obitelj i roditeljski odgoj imaju najznačajniju ulogu u učenju djece o međuljudskim odnosima i ponašanju u društvu. Pokazalo se da izloženost nasilju djece u obitelji povećava rizik od pojave nasilja i u njihovom kasnijem životu. Pokazalo se da djeca koja svjedoče nasilju između roditelja ili su fizički kažnjavana od strane roditelja, uče da je takvo ponašanje prihvatljivo i češće ga primjenjuju u kasnijim odnosima u odnosu na onu koja nisu bila izložena nasilju.

S obzirom da je školski sustav mjesto gdje se djeca najčešće susreću, u njemu je i nasilje među djecom vrlo prisutno. Najčešće je verbalno i fizičko, dok se u posljednje vrijeme razvojem tehnologije sve više javlja i elektroničko nasilje. Zabrinjavajući je podatak da skoro trećina djece u školama svakodnevno doživljava nasilje od strane vršnjaka. Što se tiče uloga i rodni razlika, pokazalo se da nema razlika, tj. da se djevojčice i dječaci u podjednakoj mjeri pojavljuju i u ulozi žrtve i u ulozi počinitelja. Socioekonomski status važan je aspekt života svakog pojedinca od najranije dobi i ostavlja značajan utjecaj na budućnost. Ekonomska moć obitelji određuje mogućnost pristupa uslugama, resursima i iskustvima koji zatim utječu na rast i razvoj djece. U slučaju nižih primanja, kod roditelja može biti prisutan ekonomski stres koji nerijetko otežava odgoj djece i dovodi do sukoba između roditelja, a zatim posljedično kod nekih i do neadekvatnih roditeljskih postupaka.

Postoje istraživanja prema kojima socioekonomski status nije povezan s uključenosti u nasilje, međutim ipak je više onih prema kojima djeca iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa češće sudjeluju u nasilnim situacijama vršnjačkog nasilja, pri čemu su i domaća i strana istraživanja pokazala da se djeca iz obitelji nižeg socioekonomskog statusa češće pojavljuju u ulozi žrtve ili počinitelja žrtve, dok su počinitelji češće djeca iz obitelji višeg socioekonomskog statusa. Pokazalo se da je upravo materijalni status čest razlog zadirkivanja i nasilnog ponašanja prema pojedinoj djeci. Ono što je zabrinjavajuće jest činjenica dječje svjesnosti o materijalnim

razlikama u obitelji i osjećaj nepravde zbog toga te njihovo socijalno isključivanje u školama, kako od same djece, tako i od učitelja. Česta je pojava koncepta samoispunjavajućeg proročanstva – slučaj gdje djeca „prihvataju“ mišljenje i stavove okoline o situaciji u kojoj se nalaze i počinju se ponašati u skladu s tim.

Doprinos ovog rada je razumijevanje tematike nasilja, preciznije vršnjačkog i obiteljskog, i povezanosti socioekonomskog statusa sa sudjelovanjem u nasilnim situacijama. Prikazom relevantnih domaćih i stranih rezultata istraživanja, doprinos je i daljnje podizanje svijesti o samom problemu, kako društva, tako i javne politike.

Kao što je u radu već navedeno Centar za socijalnu skrb jedna je od državnih ustanova koje se bave problematikom nasilja. Socijalni rad u okviru ove teme ima jednu od ključnih uloga. Korisnici socijalne skrbi su djeca i odrasle osobe žrtve obiteljskog, vršnjačkog ili drugog nasilja. U slučaju prijave nasilja socijalni radnik interwenira i žrtvi pruža usluge smještaja u kriznim situacijama, naknadu za troškove stanovanja te uslugu psihosocijalne podrške. Ipak, primarni cilj bi trebao biti prevencija nasilničkog ponašanja koja se prema Zakonu o socijalnoj skrbi (2022) provodi putem psihosocijalnog tretmana radi prevencije nasilničkog ponašanja. Osim toga, socijalni radnici trebali bi raditi na podizanju svijesti o problematici provođenjem projekata, javnih predavanja, radionica, edukacija i slično.

Socijalni radnici rade sa žrtvama, ali i s počiniteljima nasilja. Stoga je nužno što više ulagati u njihovu edukaciju s obzirom na nove pojavnosti oblika nasilja u društvu, kako bi proširili svoj spektar kompetencija u području rada koji se tiče nasilja, pri čemu je nužno staviti poseban naglasak i na suradnju s drugim institucijama, organizacijama i resorima koji se bave ovom tematikom.

Literatura

1. Ajduković, D., Ajduković, M. (2010). Nasilje u obitelji: što zdravstveni djelatnici mogu učiniti. *Medicina fluminensis*, 46 (3), 292-299.
2. Ajduković, M., Rimac, I., Rajter, M., Sušac, N. (2012). Epidemiološko istraživanje prevalencije i incidencije nasilja nad djecom u obitelji u Hrvatskoj. *Ljetopis socijalnog rada*, 19 (3), 367-412.
3. Bandura, A. (1982). Self-efficacy mechanism in human agency. *American Psychologist*, 37(2), 122-147.
4. Berk, L. E. (2015). Dječja razvojna psihologija. Jastrebarsko: Naklada Slap.
5. Bilić, V. (1999). *Agresivnost u suvremenoj školskoj svakidašnjici. U: Vrgoč, H, ur. Agresivnost (nasilje) u školi. Zagreb, Hrvatski pedagoško-književni zbor*, 43-53.
6. Bilić, V., Buljan Flander, G. i Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
7. Bilić, V. (2015). The role of socioeconomic differences and material deprivation in peer violence. *Epiphany: Journal of Transdisciplinary Studies*, 8(2), 177-202.
8. Bilić, V., Zloković, (2004). *Fenomen maltretiranja djece: prepoznavanje i oblici pomoći obitelji i školi*. Zagreb: Naklada Ljevak.
9. Bronfenbrenner, U. (2005). *Making human beings human: Bioecological perspectives on human development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
10. Buljan Flander, G. (ur.) (2010). *Nasilje među djecom*. Zagreb: Grad Zagreb, Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba.
11. Buljan Flander, G., Durman Marijanović, Z., Ćorić Špoljar, R. (2007). *Pojava nasilja među djecom s obzirom na spol, dob i prihvaćenost/odbačenost u školi*. Društvena istraživanja Zagreb, 1-2(87-88), 157-174.
12. Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač: od vrtića do srednje škole – kako roditelji i učitelji mogu pomoći u prekidanju kruga nasilja*. Zagreb: Bios.
13. Craig, W. M., Pepler, D., Stlas, R. (2000). Observations of bullying in the playground and classroom. *School Psychology International*, 21, 22-36.

14. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (1998). Utjecaji socio-ekonomskoga položaja obitelji na bračne, obiteljske i socijalizacijske procese. *Revija za sociologiju*, 29(1-2), 27-47.
15. Čudina-Obradović, M., Obradović, J. (2006). *Psihologija obitelji i braka*. Zagreb: Golden Marketing - Tehnička knjiga.
16. Dearing, E. (2008). Psychological costs of growing up poor. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1136, 324–332.
17. Deniz, M. (2015). A Study on Primary School Students' Being Cyber Bullies and Victims According to Gender, Grade, and Socioeconomic Status. *Croatian Journal of Education*, Vol.17(3), 659-680.
18. Fu, Q., Land, K. C., Lamb, V. L. (2012). Bullying victimization, socioeconomic status and behavioral characteristics of 12th graders in the United States, 1989 to 2009: repetitive trends and persistent risk differentials. *Child Indicators Research*, 6(1), 1-21
19. Gregurovoć, M., Kuti, S. (2009). Učinak socioekonomskog statusa na obrazovno postignuće učenika: Primjer PISA istraživanja, Hrvatska 2006. *Revija za socijalnu politiku*, 17(2), 179-196.
20. Hemphill, S.A., Tollit, M. i Kotevski, A. (2012). Rates of bullying perpetration and victimisation: A longitudinal study of secondary school students in Victoria, Australia. *Pastoral Care in Education*, 30(2), 99-112.
21. Ivanović, M., Rajić-Stojanović, I. (2012). *Povezanost socioekonomskog statusa roditelja i profesionalnih namjera učenika osmih razreda osnovne škole*. Zagreb: Hrvatski zavod za zapošljavanje.
22. Kletečki Radović, M., Vejmelka, L., Družić Ljubotina, O. (2017). Učinak siromaštva na dobrobit i kvalitetu života obitelji iz perspektive djece. *Ljetopis socijalnog rada*, 24(2), 199-242.
23. Knous-Westfall, H.M., Ehrensaft, M.K., MacDonell, K.W. i Cohen, P. (2012). Parental intimate partner violence, parenting practices, and adolescent peer bullying: A prospective study. *Journal of Child and Family Studies*, 21(5), 754-766.
24. Konvencija Vijeća Europe o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji. *Narodne novine*, 3/18.

25. Konvencija o pravima djeteta, (UN, 1989).
26. Krug E., Dahlberg, L., Mercy J. A., Zwi A. B. i Lozano R. (2002). Abuse of elderly. *World Report on Violence and Health*, Geneva: WHO Press.
27. Lam, G. (2014). A Theoretical Framework of the Relation between Socioeconomic Status and Academic Achievement of Students. *Education*, 134(3), 326-331.
28. Ledić, M. (2018). Dohodovno i multidimenzionalno siromaštvo djece u Hrvatskoj. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 2(141), 7-57.
29. Lupien, S.J., King, S., Meaney, M.J. i McEwen, B.S. (2000). Child's stress hormone levels correlate with mother's socioeconomic status and depressive state. *Society of Biological Psychiatry*, 48, 976-980.
30. Mamula, M., Dijanić Plašć, I. (2014). Tipična žrtva obiteljskog nasilja u RH – sociodemografski profil. *Život i škola*, 32(2), 111-128.
31. Milašin, A., Vranić, T. i Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola*, 22(2), 116-141.
32. Mueller, I., Tronick, E. (2019). Early Life Exposure to Violence: Developmental Consequences on Brain and Behavior. *Frontiers in Behavioral Neuroscience*. 17(3), 292-299.
33. Nedimović, T., Biro, M. (2011). Faktori rizika za pojavu vršnjačkog nasilja u osnovnim školama. *Primenjena psihologija*, 4, 229-244.
34. Obiteljski zakon. *Narodne novine*, 98/19.
35. Olweus, D. (1998). *Nasilje među djecom u školi*. Zagreb: Školska knjiga.
36. Ortega, R., Elipe, P., Mora-Merchán, J.A., Genta, M.L., Brighi, A., Guarini, A., Smith, P.K., Thompson, F. i Tippett, N. (2012). The emotional impact of bullying and cyberbullying on victims: A European cross-national study. *Aggressive Behavior*, 38(5), 342-356.
37. Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba. Istraživanje o Nasilju među djecom. (2006).
38. Protokol o postupanju u slučaju nasilja među djecom i mladima. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku. Dostupno na: https://mup.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Protokol_o_postupanju_u_sl

[ucaju_nasilja_u_obitelji-usvojila_Vlada_19_6_2019.pdf](#) Pristupljeno: veljača 26., 2022.

39. Rajhvajn Bulat, L., Ajduković, M. (2012). Obiteljske i psihosocijalne odrednice vršnjačkog nasilja među mladima. *Psihologijske teme*, 21(1), 167-194.
40. Reić Ercegovac, I. (2016). Doživljeno vršnjačko nasilje: relacije s dobi, spolom, razrednim ozračjem i školskim uspjehom. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 65(2), 251-271.
41. Rezo, I. (2016). Uloga individualnih čimbenika u povezanosti ekonomskih teškoća i ishoda kod adolescenata. *Ljetopis socijalnog rada*, 23(2), 165-186.
42. Rezo, I., Rajter, M., Ajduković, M. (2018). Doprinos modela obiteljskog stresa za zlostavljanje adolescenata u obitelji. *Društvena istraživanja*, 28(4), 669-689.
43. Rigby, K. (2002). *New Perspectives on Bullying*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
44. Scheithauer, H., Hayer, T., Petermann, F. i Jugert, G. (2006). Physical, verbal, and relational forms of bullying among German students: Age trends, gender differences, and correlates. *Aggressive Behavior*, 32(3), 261-275.
45. Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. *Ljetopis socijalnog rada*, 18 (3), 497-526.
46. Smokowski, P. R., Kopasz, K. H. (2005). Bullying in school: An overview of types, effects, family characteristics, and intervention strategies. *Children & Schools*, 27(2), 101-110.
47. Stalmach, M., Tabak, I., Radiukiewicz, K. (2014). Selected family socio-economic factors as predictors of peer violence among school children in Poland. *Dev Period Med*, 18(4), 495-505.
48. Stubbs, P., Ledić, M., Rubil, I., Zrinščak, S. (2017). *Dječje siromaštvo i strategije nošenja sa siromaštvom kućanstava u Hrvatskoj*. Posjećeno 7.6.2020. na mrežnoj stranici:
https://bib.irb.hr/datoteka/904118.Djecje_siromastvo_HR.pdf

49. Strabić, N., Tokić Milaković, A. (2016). Elektroničko nasilje među djecom i njegova usporedba s klasičnim oblicima vršnjačkog nasilja. *Kriminologija i socijalna integracija*, 24 (2), 166-183.
50. Strategija Vijeća Europe za prava djeteta (2016.-2021.) (2016). Zagreb, Ured pravobraniteljice za djecu Republike Hrvatske.
51. Sušac, N., Ajduković M., Rimac, I. (2016). Učestalost vršnjačkog nasilja s obzirom na obilježja adolescenata i doživljeno nasilje u obitelji. *Psihologijske teme*, 25, 2016 (2), 197-221.
52. Šimić Šašić, S., Klarin, M., Proroković, A. (2011). Socioekonomske prilike obitelji i kvaliteta obiteljske interakcije kao prediktori školskog uspjeha srednjoškolaca u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i Makedoniji. *Ljetopis socijalnog rada*, 18(1), 31-62.
53. Šućur, Z., Kletečki Radović, M., Družić Ljubotina, O., Babić, Z. (2015). *Siromaštvo i dobrobit djece predškolske dobi u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: UNICEF.
54. Tippett, N., Wolke, D. (2014). Socioeconomic status and bullying: a meta-analysis. *Am J Public Health*, 104(6), 48-59.
55. UNICEF (2008). *Mišljenje i stavovi djece i mladih u Republici Hrvatskoj*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
56. UNICEF (2012). *Measuring child poverty: New league tables of child poverty in the world's rich countries*. Innocenti Report Card 10, UNICEF Innocenti Research Centre, Florence.
57. UNICEF (2012). *Program prevencije vršnjačkog nasilja za sigurno i poticajno okruženje u školama*. Ured UNICEF-a za Hrvatsku.
58. Ustav Republike Hrvatske. *Narodne novine*, 05/14.
59. Velki, T. (2012). Uloga nekih obiteljskih čimbenika u pojavi nasilja među djecom. *Psihologijske teme*, 21(1), 29-60.
60. Velki, T., Ozdanovac, K. (2014). Preventivni programi usmjereni na smanjenje vršnjačkog nasilja u osnovnim školama na području Osječko-baranjske županije. *Školski vjesnik*, 63(3), 327-352.
61. Vončina, L. (2013). *Nezaposlenost kao izravan ili neizravan čimbenik rizika z zdravlje*. Doktorska disertacija. Split: Medicinski fakultet.

62. Vuković, A., Milašin, A., Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Učestalost vršnjačkog nasilja osvećivanjem kao nasilne strategije sučeljavanja među učenicima osnovne škole. *Život i škola*, 22, 2009 (2), 78-96.
63. World Health Organization (2002). World report on violence and health. World Health Organization. Geneva.
64. World Health Organization (2010). Violence prevention: the evidence.
65. Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnoj i srednjoj školi. *Narodne novine*, 64/20.
66. Zakon o pravobranitelju za djecu. *Narodne novine*, 73/17.
67. Zakon o socijalnoj skrbi. *Narodne novine*, 46/22.
68. Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji. *Narodne novine*, 84,21.
69. Zakon o zaštiti prava pacijenata. *Narodne novine*, 37/08.
70. Zečević, I. (2010). *Priručnik – program prevencije vršnjačkog nasilja u školama*. Banja Luka
71. Žilić, M., Janković, J. (2016). Nasilje. *Socijalne teme: časopis za pitanja socijalnog rada i srodnih znanosti*, 1(3), 67-87.